

שילוב חרדים בשוק התעסוקה

שלמה בלאק, תומר פדלון ומאיר אלרן | 8 באוגוסט, 2021 | גיליון 1506

במטרה לעודד שילוב החרדים בשוק התעסוקה, החליט שר האוצר אביגדור ליברמן בחודש יולי על אודות הפסקת סבסוד מעונות היום, כל עוד שני ההורים לא עובדים בחצי משרה, או נמצאים במהלך של רכישת השכלה/כישורים שיעזרו להם להשתלב בתעסוקה. החלטה זו עוררה ביקורות שליליות בקרב קהילת החרדים, ונדחתה על ידה. במאמר זה מודגשת חשיבותה של תעסוקת חרדים במשק, לצד המשך ההכרה בתורה ובלומדיה. המאמר מציע שההחלטה המדוברת לכשעצמה לא תניב את התוצאות המצופות. לסיכום מומלצות דרכים נוספות שבכוחן לעודד שילוב חרדים בשוק התעסוקה בישראל.

החברה החרדית בישראל מונה למעלה ממיליון נפש, שהם כ-13 אחוזים מהאוכלוסייה. לפי הלמ"ס עומד קצב הגידול של אוכלוסייה זו על כ-4 אחוזים לשנה, יותר מכפול מהממוצע הישראלי. פריון נשים חרדיות עומד על 6.6 ילדים לאישה, לעומת 2.25 ילדים לאישה יהודית שאינה חרדית. 58 אחוזים מהחרדים הינם צעירים מתחת לגיל 19 - נתון הממצב אוכלוסייה זו כאחת הצעירות בעולם. לפי הערכות זהירות, עד שנת 2065 כשליש מאוכלוסיית ישראל ישתייכו למגזר החרדי. לכך משמעויות מפליגות על הכלכלה, שוק התעסוקה ותחומים רבים אחרים במדינה. ממשלת ישראל, מתוך מודעות לבעייתיות הטמונה במגמות אלה, הקצתה משנת 2010 ועד היום כ-1.7 מיליארד ש"ח לשילוב החרדים במערכת הכלכלית בישראל, בין היתר על ידי הכוונת חרדים למוסדות להשכלה גבוהה. במבחן התוצאה, מטרת העל של עידוד התעסוקה של חרדים לא הושגה. אחת ההשלכות לכך היא תחולת העוני של המשפחות החרדיות בשנת 2018, שהיא כמעט זהה לרמה של שנת 2003.

ב-5 ביולי 2021 אמר שר האוצר, אביגדור ליברמן, כי "מי שלא עובד שישב עם הילדים בבית" והוסיף כי "לצערי אנו מעודדים/מתמרצים ילודה ובטלה בשני סקטורים, חרדים ובדואים". טיעונים אלה הוצגו כהנמקות לביטול הסבסוד של מעונות היום, על מנת לדחוק באברכי הכולל להשתלב בשוק התעסוקה. זאת, להוציא הורים המבקשים סבסוד בעלויות המעון לילדיהם, אשר יעמדו באחד משני קריטריונים: א. שני ההורים עובדים לפחות בחצי משרה; ולחילופין, ב. עליהם להיות עסוקים ברכישת השכלה מוכוונת תעסוקה. עקב לחץ מתוך הקואליציה הממשלתית, יישום הפסקת הסבסוד לחרדים נדחה לנובמבר 2021.

המהלך של משרד האוצר אינו תקדימי. כבר ב-2003 החל שר האוצר דאז, בנימין נתניהו, בקיצוץ מדורג, אך משמעותי, של קצבאות הילדים במסגרת תכנית החירום להבראת המשק. צעד זה, שלא כוון דווקא נגד חרדים, אלא היה חלק מקיצוץ רוחבי כצורך השעה, אכן השפיע במידה שולית על שיעור המועסקים ובתוכם על האוכלוסייה החרדית. לפי שנתון החברה החרדית, בשנת 2003 שיעור התעסוקה בקרב חרדים עמד על 43 אחוזים לעומת 73 אחוזים בקרב יהודים שאינם חרדים. כעבור שש שנים, בשנת 2009, שיעור התעסוקה בקרב החרדים עלה ל-49 אחוזים, בעוד התעסוקה בקרב יהודים לא חרדים עלתה ל-77 אחוזים. מכאן שהעלייה במועסקים החרדים עמדה על 6 אחוזים, והעלייה במועסקים שאינם חרדים עמדה על 4 אחוזים. כפי שניתן לראות, הפער בין עליית התעסוקה בין חרדים לשאינם חרדים היה כבר אז זניח. משכך, הקיצוצים בתקציבי הילדים התבררו כאמצעי שאינו יעיל לעידוד יציאת חרדים לשוק התעסוקה באופן ממוקד.

ביולי 2010 קבעה הממשלה יעדי תעסוקה לאוכלוסייה בכלל ולחרדים בפרט לעשור הקרוב. המטה לקידום תעסוקת חרדים במשרד העבודה והרווחה הופקד על מימוש היעדים הממשלתיים. פעילות המטה כוללת בין היתר תכניות סיוע להכשרת חרדים, קורסים להשלמת השכלה בסיסית באנגלית ומתמטיקה ופיתוח היצע העבודה למגזר החרדי. בעקבות מהלכים אלה עלה שיעור המועסקים החרדים מ-48 אחוזים ב-2010 ל-65 אחוזים בשנת 2019, ואילו באוכלוסייה שאינה חרדית, שיעור התעסוקה בשנת 2010 עמד על 78 אחוזים. לעומת 86 אחוזים בשנת 2019.

עקב האכילס בהקשר זה נשאר תעסוקת גברים חרדים. העלייה המצטברת בשיעור המועסקים החרדים מורכבת בעיקר מעלייה בנשים חרדיות. בין 2010 ל-2019, שיעור הנשים החרדיות המועסקות עלה מ-56 ל-77 אחוזים, בעוד שיעור הנשים המועסקות שאינן חרדיות עלה מ-75 ל-84 אחוזים (סה"כ 9 אחוזים). מולן, שיעור הגברים החרדים המועסקים עלה בתקופה זו מ-40 ל-53 אחוזים, בהשוואה לגידול בתעסוקת גברים שאינם חרדים שעלה מ-81 ל-88. גם נתונים אלה מלמדים כי המהלך דאז, שתכליתו הייתה לשלב את האברכים בעולם התעסוקה, לא צלח, גם אם הוביל לעלייה מבורכת בשיעור הנשים העובדות.

כך גם לגבי הניסיונות לעודד שילוב חרדים בעולם ההכשרה האקדמית/מקצועית. אמנם נרשמה עלייה ניכרת במספר החרדים הפונים ללימודים אקדמיים (מ-3,599 סטודנטים בשנת 2010 ל-9,028 בשנת 2019, לא כולל סטודנטים באוניברסיטה הפתוחה), אולם, דו"ח מבקר המדינה (2019) מצביע על כך ששיעור הגברים מתוך הסטודנטים החרדים נמצא במגמת ירידה (מ-35 אחוזים ב-2010, ל-33 אחוזים ב-2017). נתונים אלה משקפים את מספר הסטודנטים הפעילים בזמן הדגימה ולא את מסיימי התואר. יש לדעת כי סטודנטים

חרדים מתמודדים עם שיעורי נשירה גבוהים במיוחד (פי 3-5 מאחוזי הנשירה של האוכלוסייה הכללית). על פי דו"ח מבקר המדינה מ-2019, רק 24 אחוזים מהגברים החרדים הפונים ללימודים גבוהים יזכו בתואר אקדמי, לעומת 47 אחוזים מהנשים החרדיות.

מסקנה העולה מעבודת הדוקטורט של בלאק (2021) היא שגם בהיבט החברתי-תרבותי, ניסיונות השילוב של החרדים בעולם החילוני לא עולים יפה. חרדים המשתלבים בעולם ההשכלה והתעסוקה סובלים ממצוקות פסיכולוגיות וחברתיות, שמקורן אינו טמון בהכרח בפערים הקשורים להעדר לימודי ליבה, אלא נובעים גם מחוויית הזרות והשהייה במרחב שאינו רגיש לאורח חייו של החרדי. זאת, גם מחששו של החרדי שהשתלבותו שלו בחברה הכללית עלולה לפגוע באופן עקיף באורח חייה של קהילת האברכים, שהוא מבכר שתמשיך להתבדל מהאוכלוסייה הכללית. לחשש זה שותפים הרבנים ומנהיגי הקהילות, הגורסים כי שילוב חרדים בחברה הישראלית מהווה איום פוטנציאלי ל"התבוללות החרדים". לכן הם נמנעים מלעודד את תלמידיהם לנסות לרכוש השכלה אקדמית ולצאת לשוק התעסוקה, ולעיתים אף מגלים התנגדות פומבית לצעד שכזה. עם זאת, הניסיון מראה כי כשמדובר במסגרות לימוד המותאמות לסביבה החרדית, אלו אינן נתפסות כאיום ואינן זוכות להתנגדות. (למשל, מכללת בני ברק החרדית, המכון החרדי להכשרה מקצועית, המכון להכשרת מורים, מכללת הדסה, מרכז יועצי נישואין רבניים ומכון אחיה להכשרת מורים).

המסקנה העולה מדברים אלה היא, שהאסטרטגיות שננקטו עד כה במטרה מוצהרת להרחיב שילוב חרדים בשוק התעסוקה וההשכלה האקדמית לא ענו על הציפיות ולמעשה נכשלו. בחינה מדוקדקת של הנתונים מראה כי ניסיונות אלו לא התחשבו בצרכים הפסיכולוגיים של הפרט החרדי המוכן להשתלב בתעסוקה ובלימודים. הבנה זו נחוצה במיוחד על מנת לקיים התערבות יעילה, שתסייע לקהילה החרדית להשתלב בשוק התעסוקה. גיבוש צעדים כאלה צריך להתבסס על הבנה כי הנרטיב החרדי רואה בחרדיות את ממשיכתה של היהדות האותנטית, ומכאן החשיבות שבשימור הייחודיות של התרבות הקהילתית שלה. לכן, הטלת מה שנתפס בקהילה החרדית כסנקציות נגד אורח חייה נקלט כמסר אנטי-יהודי, המביא להתבצרות הקהילה בעמדותיה.

אם המדינה מבקשת שהחרדים ישתלבו בחיי המעשה במדינת ישראל, עליה לוודא וליצור רקע חברתי-תרבותי הולם, שילווה את מאמצי ההשתלבות בתחושות ביטחון של הפרט החרדי שאורח חייו הייחודי לא ישתנה. יתר על כן, אם המדינה מבקשת שחרדים ישתלבו בשוק התעסוקה, מוטב שתייצר גם תמריצים חיוביים, כגון מלגות לימוד לגברים חרדים ובעיקר הענקת סיוע בהקמת מסגרות הכשרה מקצועית באוריינטציה ובסביבה חרדית, תוך דגש על תוכן לימודים המותאם לחרדים ולאורח חייהם.

ניסיון של הרוב לכפות שילוב על קבוצת המיעוט עלול לגרור תגובה של התנגדות חריפה ולהעמיק עוינות. לחילופין, כאשר קבוצת הרוב מעודדת תהליכים חברתיים מתוך כבוד והכרה בערכיה של קבוצת המיעוט, אזי קבוצת המיעוט עשויה לפתח אמון ולשתף פעולה, מה גם שהרחבת מעגל התעסוקה עשוי להביא לשגשוג כלכלי בקרב הקהילה החרדית.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט